

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriyi dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

EKMEĞİNİ VE DOĞAYI SAVUNMAK: HES KARŞITI MÜCADELELER

ÖMÜR KURT

GİRİŞ

Kapitalizm ortaya çıkışından bu yana emeğin sömürüsüne, eş zamanlı ve kaçınılmaz bir sonuç olarak doğanın sömürüsü eşlik etmiştir. Emeğin metalaştırılması, beraberinde doğanın da bir meta formu biçiminde dönüştürülmesini getirmiştir. Kapitalizmin neoliberal döneminde ise, birikim krizine yanıt olarak, yaşamın birçok alanında olduğu gibi, emeğin bu zamana kadar görece piyasa dışında kalabilmiş yeniden üretim alanları metalaştırılırken, doğanın da birçok unsuru giderek artan biçimde kapitalizmin metalaştırma saldırılarına maruz kalmıştır. Dünya Bankası tarafından “doğa sermayesi” kavramı kullanıma sokulmuş olup; doğa, ‘doğal sermaye’ olarak, beşeri sermaye, sosyal sermaye ve mamul ürünlerin yanında bir ülkenin refahını oluşturan unsurlar arasında sayılmış; hatta koruma altındaki alanlar dahi doğa sermayesine dâhil edilmiştir.¹ Türkiye’de de, paralel biçimde, özellikle AKP iktidarında, Fuat Ercan’ın deyimiyle “doğanın sermaye olarak dönüştürülmesi”² yoğunluk kazanmıştır. Su alanları da bu süreçten payını almıştır. Kentsel su hizmetlerinin özelleştirilmesi, kontrollü sayaçların devreye sokulması, “şişe suyu” sektörünün ortaya çıkışı ve hidroelektrik santrallerin inşa edilmesi gibi örneklerde görülen suyun ticarileştirilmesi saldırıları da, kapitalizmin doğayı metalaştırmasının bir parçasıdır. Bu bağlamda, esasen doğanın bir parçası olması itibariyle ekonomik bir mal olmayan su alanları piyasalaşma sürecinde sermaye birikiminin gereklerine tabi kılınmıştır. Bu çalışmanın konusu olan hidroelektrik santraller (HES) de, işte David Harvey’nin (2004) “mülksüzleşme yoluyla birikim” kavramıyla kastettiği *ilkel birikim saldırıları* sürecinde yükselişe geçmiştir.

¹ “Natural Capital Accounting”, Dünya Bankası resmi sitesi, (erişim tarihi: 25 Ocak 2011), <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSDNET/0,,contentMDK:23168586~pagePK:64885161~piPK:64884432~theSitePK:5929282,00.html>.

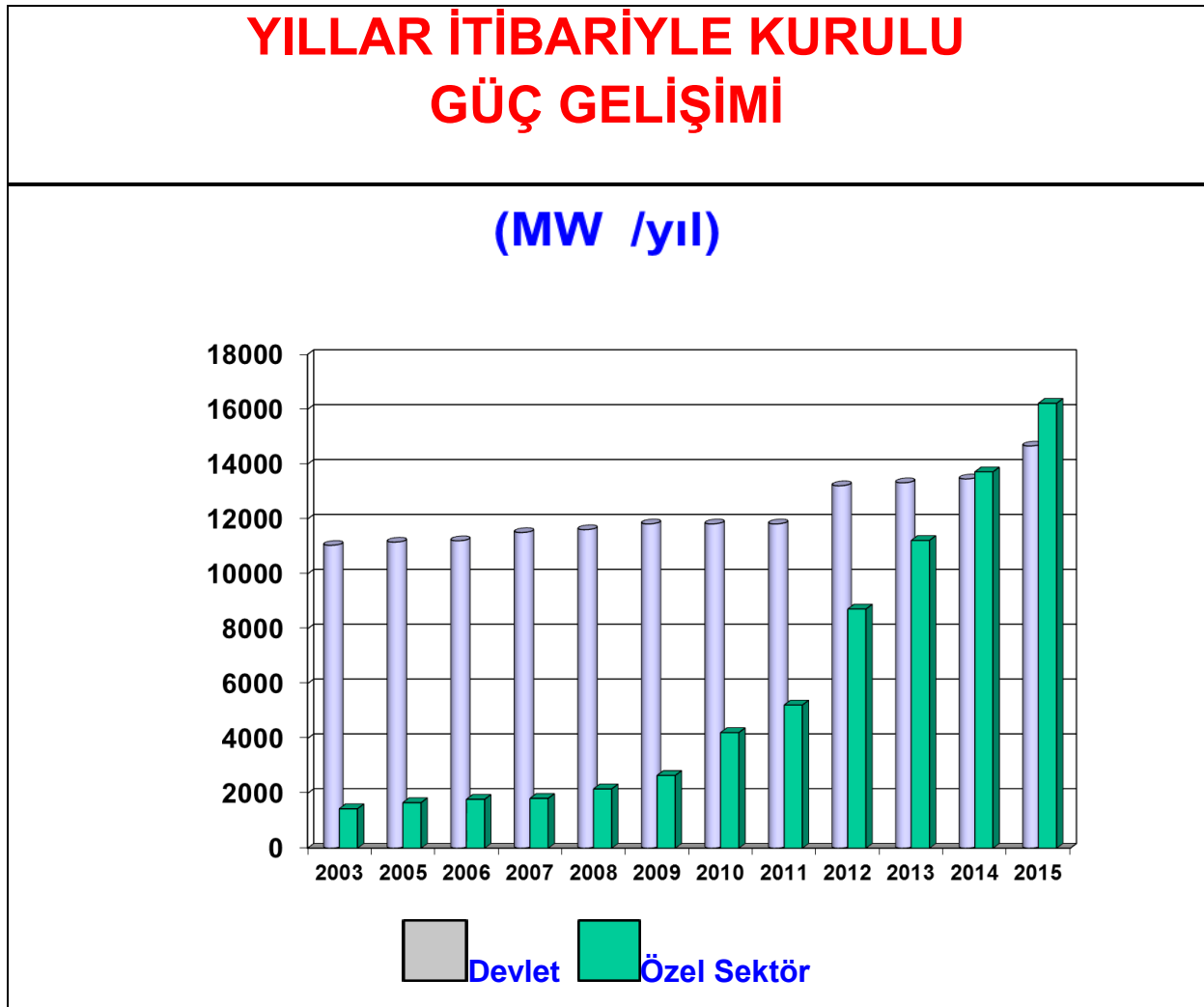
² Ercan, Fuat (2011) “AKP ile Doğanın Sermayeye Dönüştürülmesi Hızlandı” *Birgün*, (erişim tarihi: 23 Ocak 2011), http://www.birgun.net/report_index.php?news_code=1295793805&year=2011&month=01&day=23.

Sermayenin HES'lerle birlikte insanların yaşam alanlarına kadar nüfuz etmesi, beraberinde yerelerde yaygın mücadeleleri de getirmiştir. 'HES karşıtı mücadeleler' olarak bilinen bu direnişler, içerik itibariyle piyasalaşmaya karşı verilen, emeğin yeniden üretim alanlarının ve doğanın metalaşmasına karşı verilen mücadelelerdir. Kapitalizmin artık yaşam alanlarına giriyor oluşu, bu zamana dek doğadan ancak kullanım değeri ölçüsünde yararlanan emeğin kendini yeniden üretmesi olanaklarını ortadan kaldırırken, doğayı da sermaye birikiminin bir aracı olarak değişim değerine tahvil etmiştir. Diğer bir deyişle, bu sürecin iç içe geçmiş ve birbirinden ayıramaz iki sonucu olmuştur. Bir yandan halk geçim kaynaklarını kaybederken, öte yandan derelerin kuruması, içinde barındırdığı bütün canlıları ve bitki örtüsüyle ekosistemin bütünüyle bozulması sonucunda doğa da geri döndürülemez biçimde tahrip olmaktadır. Üstelik, yörede yaşayan halk için doğa, sadece geçim kaynağı değil, aynı zamanda kaç kuşaktır biriktirdiği kültürünü yaşattığı, aidiyet hissettiği bir yaşam alanıdır. Bu anlamda bu mücadelelerde doğayı savunmakla emeğin metalaşmasına karşı çıkmak birleşmiş ve mücadele – bütün çelişkileri ve yöreden yöreye değişen farklılıklarına beraber - sorunun kaynağında var olanların haklarını aradıkları bir taban hareketi halini almaya başlamıştır. Bu çalışmada bu tespit bu zamana kadar Doğu Karadeniz bölgesi özelinde biriktirmiş olduğum gözlemler ışığında paylaşılacak; aynı zamanda bu mücadeleleri hak dolayımıyla düşünmenin olanakları da bir soru olarak ortaya konulacaktır.

I. HES'LER VE SUYUN KULLANIM HAKKI

Devlet Su İşleri'nin sitesinde yer alan bilgilere göre; Türkiye'nin kurulu hidroelektrik enerjisi gücünde özel sektörün payı, kamuya oranla, son yıllarda önemli oranda artarak, 2003 yılında 2000 MW'ın altında iken, 2012 yılında 8000 MW'ın üstüne çıkmıştır:

Grafik 1. Türkiye'nin Kurulu Hidroelektrik Enerjisi Gücünün Yıl Bazında Gelişimi

Kaynak: DSİ Genel Müdürü Akif Özkaldı'nın Sunumu, 27.10.2011 (DSİ resmi sitesi, <http://www.dsi.gov.tr/sunumlar>, erişim tarihi: 01.04.2012).

Türkiye’de bu dönemde sermayenin bu kadar büyümesi, kapitalizmin kriz içinde olduğu bir dönemde, sermayeye soluk alma imkanı tanımış; amiyane tabirle sermaye krizi fırsata dönüştürmüştür. Yıllarca tekstil sektöründe faaliyet gösterir iken, 2008 yılında Adana/Yedigöz HES yapımına soyunan Sanko Holding’in patronu Abdülkadir Konukoğlu’nun özel sektörün yapacağı 61 adet HES’in temel atma töreninde kullandığı ifadeyle sermayenin ‘gözü açılmıştır’: “Şimdi sen tekstilcisin, ne işin var elektrik sektöründe diyeceksiniz. Yıllarca barajlar yapılmış, biz bakmışız. Ama şimdi gözümüz açıldı.”³

³ “Özel Sektör HES Devrimini Başlattı”, *Yeni Şafak*, 10.07.2008 (<http://yenisafak.com.tr/Ekonomi/?t=10.07.2008&i=127983>, erişim tarihi: 01.04.2012).

Aslında bu süreçte sermayenin devletten bağımsız hareket ettiğini düşünmek yanlış olacaktır. Beyza Üstün'ün deyimiyle (2012a: 15), şirketleşmiş kamu ile şirket ortaklaşa hareket etmektedir. Devlet bizzat HES yapım sürecine öncülük etmektedir. Devletin dönüşümünün bu uğrağını açıklamak için, artık piyasa mantığının kamuya egemen olmasından bahsetmek yetersiz kalmakta; daha içsel bir ilişkiden, kamunun piyasa mantığı dolayısıyla şekillenmesinden bahsetmek gerekmektedir (Ercan, 2012: 79).

Devlet bizzat sermaye aktörü gibi davrandığı bütün bu HES sürecinin altyapısı , Bakanlığın eski adıyla, Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu⁴ tarafından” enerji üretimini özel sektöre açma açısından, ülkemiz için bir milat”⁵ olarak değerlendirilen *Su Kullanım Hakkı Anlaşmaları* ile tesis edilmiştir. Bu sisteme göre, HES sektöründe faaliyet göstermek isteyen şirketler Devlet Su İşleri ile ‘Su Kullanım Hakkı Anlaşması’ imzalayacaklardır. Devletin açıkça taşeron şirket gibi hareket ettiği bu sistem, aslında tek başına devletin tekil bazı kuruluşlarının şirketler ile birlikte yardımcı bir partner olarak görev paylaşmasından ziyade; dünya kapitalizminin geldiği aşamada Türkiye kapitalizminin de sürece eklenmesini ifade etmektedir. Ki; Su Kullanım Hakkı Anlaşmalarının dayanağı, Türkiye’de elektrik enerjisi üretimi ve dağıtımında piyasalaşma ve özelleştirmenin yolunu açan, 20 Şubat 2001 tarihinde çıkarılmış olan 4628 sayılı Kanun’dur. Bu kanunla birlikte kurulan “Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu”, elektrik üretimi ve dağıtımının piyasa kurallarına göre düzenlenmesini sağlamıştır. HES mücadelelerinde de itiraz noktası olarak sıklıkla dillendirilen ‘derelerin 49 yıllığına kiralanması’ dediğimiz şey, bu Kanunda yer almaktadır. Buna göre Kurum, elektrik enerjisi piyasasında faaliyet gösterecek şirketlere, asgari 10, azami 49 yıllığına olmak üzere lisans (yetki belgesi) verecektir.⁶

⁴ Çevre ve Orman Bakanlığı; 12 Haziran 2011 seçimlerinden sonra, 61. hükümet döneminde, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı şeklinde iki ayrı bakanlığa ayrılmıştır. Veysel Eroğlu, şu an Orman ve Su İşleri Bakanı görevindedir. (<http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinets.aspx>, erişim tarihi: 10.05.2012).

⁵ Veysel Eroğlu’nun 3 Nisan 2008 tarihinde, Karabük’te Filyos Çayı üzerinde kurulacak HES’in temel atma töreninde yaptığı konuşma. (<http://www.ormansu.gov.tr/osb/osb/bakanozel/konusmalar.aspx?sflang=tr>, erişim tarihi: 10.05.2012).

⁶ “Elektrik Piyasası Kanunu”, m.3, 4. bent (2001) (<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4628.html>, erişim tarihi: 30.03.2012). Bu Kurumun yerini, yetkileriyle beraber 18 Nisan 2001 tarihli, 4646 sayılı Kanun ile birlikte, “ Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu” almıştır. “Elektrik Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılması ve Doğalgaz Piyasası Hakkında Kanun” [Law on the Amendment of the Electricity Market Law and on the Natural Gas Market] <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4646.html>, erişim tarihi: 30.03.2012.

İşte 4628 sayılı Kanun'a istinaden, 2003 yılında, "Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" çıkarılmış ve 'Su Kullanım Hakkı Anlaşması' sistemi tesis edilmiştir. Buna göre; şirketler, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'ndan lisans alacaklar ve HES'lerin su kullanımına ilişkin işletme esasları ve DSİ'ye ödenecek bedellere dair DSİ ile Su Kullanım Hakkı Anlaşması imzalayacaklardır. DSİ, geliştirdiği projeleri, şirketlerin projeye dair Su Kullanım Hakkı anlaşması imzalamak üzere müracaat edebilmesi için kendi sitesinde ilan edecek; yani ihaleye çıkacaktır. Ayrıca şirketler de kendi projeleriyle DSİ'ye müracaat edebilecektir.⁷

Su Kullanım Hakkı Anlaşmaları, Türkiye'nin artan enerji ihtiyacını karşısında enerji potansiyelini değerlendirebilmesi açısından savunulmaktadır:

<< Özel sektörün Su Kullanım Hakkı Anlaşması için 1.461 başvuru yaptığını söyleyen Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu, "Bu sayede boşa akan sulardan 65 milyar kilovat/saat elektrik üretilip, yılda 58 milyar dolarlık gelir elde edeceğiz" dedi. >>⁸

Halbuki aslında enerji ihtiyacının ötesinde, aslında sularımız, bütünüyle sermayeye teslim edilmektedir. Ercan'ın (2012: 80) Su Kullanım Hakkı Anlaşması Yönetmeliği'ndeki "ortak tesis" kavramını yorumlarken işaret ettiği üzere, "kapitalizmin Türkiye'de hem merkezileşen hem de saçılan dinamik yapısı aynı zamanda sermayenin değerlendirme alanı olarak doğal kaynakları hızla gündemine alırken" kendini enerji ile sınırlandırmadığını gösteriyor. Şöyle ki; su kullanım hakkı anlaşmaları 'ortak tesis' diye ifade edilen, "enerji üretimi yanında sulama suyu, içme ve kullanma suyu temini ve taşkın koruma gibi birden fazla maksada hizmet eden tesis"leri de kapsamaktadır.⁹ Başka türlü söyleyecek olursak, bir meta olarak su, sermayeye birden fazla kullanım alanı sunmaktadır. Hatta, metalaştırılan sadece su değil; suyun içinde yer aldığı bölgesel ekosistemin bütünüdür:

⁷ "Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" (2003) (http://www.dsi.gov.tr/docs/hes-su-kullan%C4%B1m-anla%C5%9Fmalar%C4%B1/skha_yonetmelik.pdf?sfvrsn=0, erişim tarihi: 30.03.2012).

⁸ "Boş Akan Sudan Yılda 58 Milyar Dolar Gelecek", *Hürriyet*, 10 Haziran 2008, (<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=9401015>, erişim tarihi: 01.03.2012).

⁹ "Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik", m. 4, (k) bendi, (2003) (http://www.dsi.gov.tr/docs/hes-su-kullan%C4%B1m-anla%C5%9Fmalar%C4%B1/skha_yonetmelik.pdf?sfvrsn=0, erişim tarihi: 30.03.2012).

<< Anadolu'nun her yerinde tüm derelerde, son birkaç yıl içinde hızlıca, 49 yıllığına 2000'i aşkın şirkete "su kullanım hakkı anlaşmaları" ile devredilen (satılan); suyun yeryüzünde yolculuk yaptığı, canlı ve cansız doğanın tüm unsurlarını buluşturduğu vadisinin (su havzasının) bütünü'nün kullanım hakkıdır. Doğanın varlığı için gereken, tüm canlılara yaşam sağlayan su; vadisi ile birlikte şirketlerin kullanımına ve sermaye birikimine birlikte ("bütünleşik") olarak sokulmaktadır. Üretim lisansları ve su kullanım hakkı sözleşmeleri ile dereler üzerinde dağıtılan HES (hidroelektrik santral)'ler ile sadece su metalaştırılmamakta; su havzaları da özelleştirilmektedir (Üstün, 2012b: 86). >>

Aslında, sadece sular değil; doğanın birçok bileşeni de; benzer yöntemlerle metalaştırılmaya, bir piyasa işlemine konu edilmek istenmektedir. Yine sözü geçen HES temel atma törenine katılan dönemin Maliye Bakanı Kemal Unakıtan Su Kullanım Hakkı Anlaşmalarının geliştirilerek, ormanların da özelleştirilmesini önermiştir.¹⁰ Ki; bu öneri de aslında orman vasfını yitirmiş arazilerin satışını öngören 2B tasarısının Nisan 2012'de yasalaşması ile hayata geçmiştir.¹¹

Gerçekten de, kapitalizmin belki, kolektivite kavramıyla sorunlu bir ilişkisi olagelmıştır; fakat özellikle metalaşmanın sınırlarının zorlandığı bu evresinde – kontrolü altında tutabildiği yapılanmalar haricinde – kolektif olan her şeye karşı tahammülsüz olduğunu düşünebiliriz. İşte metnin başında anılan Harvey, Marx'ın analizinden yola çıkarak, aynen kapitalizmin ortaya çıkış evresindeki *çitlemelerde* olduğu gibi, neoliberal evresinde de 'ortak müştereklerin çitlendiğinden' bahsetmekte; bu sebeple aslında ilk evrelerinde geçerli sermaye birikim yöntemi olan *ilkel birikim*in halen devam ettiğini iddia etmekte ve buna "mülksüzleşme yoluyla birikim" adını vermektedir.

Marx, kapitalist üretim tarzının çıkış noktası olarak kabul ettiği, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreci *ilkel birikim* olarak adlandırmıştır. Bu sürecin başlangıcı ise, köylü nüfusun güç kullanarak topraktan uzaklaştırılması ve bu yolla mülksüzleştirilmesidir (Marx, 2004: 615-629). Bu süreçte, toprak özelleştirilmiş; çeşitli mülkiyet hakları biçimleri (genel, ortak, devlet mülkiyeti vs.) dışlayıcı özel mülkiyet biçimlerine dönüştürülmüştür.

¹⁰ "Boş Akan Sudan Yılda 58 Milyar Dolar Gelecek", *Hürriyet*, 10 Haziran 2008, (<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=9401015>, erişim tarihi: 01.03.2012).

¹¹ "2B Yasalaştı" (<http://www.trthaber.com/haber/gundem/2b-yasalasti-37394.html>, erişim tarihi: 10.08.2012).

Bunun için de genel haklar ile alternatif, yerli üretim ve tüketim biçimleri bastırılmış; doğal kaynaklar gibi değerlere el konulmuştur (Harvey, 2004: 36-37). Devletin de sermaye birikiminin önünü açmak için bir aktör olarak dahil olduğu bu süreçte hedeflenen, “kapitalist tarım için gerekli alanın ele geçirilmesi, toprağın sermayenin bir parçası haline getirilmesi, ve kent sanayisi için gerekli proleteryanın sağlanmasıdır” (Marx, 2004: 629). Tüm bu sürecin özü ise, emeğin ve doğanın metalaştırılması, yani kullanım değerinden değişim değerine tahvil edilmesi ve böylece sermaye birikimi yaratmasıdır.

Harvey'e göre; ilkel birikim kapitalizmin tarihsel seyri içinde geçerliliğini korumuştur. Günümüzde ise, 'mülksüzleşme yoluyla birikim' sürecinde, fikri mülkiyet haklarının ortaya çıkışı, devletin sosyal harcamaları gibi ortak mülkiyet haklarının ortadan kaldırılması bu sürecin örnekleridir. Bunun yanında, su gibi kamusal yararlar da dahil olmak üzere bugüne kadar kamu mülkü olmuş şeyler özelleştirilmekte ve ticarileştirilmektedir. Kısacası, *toplumsal müşterekler çitlenmektedir* (Harvey, 2004: 38-47).

Aslında genel olarak suyun metalaştırılması, özelde de günümüzdeki HES dalgası, “mülksüzleşme yoluyla birikim”in veçheleridir. Bunun HES'lerin hem yarattığı sonuçlar, hem de tetiklediği karşı koyuşlar açısından çeşitli boyutları vardır.

HES'ler kurulacakları bölgedeki mülkiyet yapısı üzerinde de değişiklik yaratmaktadır. Yukarıdaki paragrafta bahsedildiği gibi, ortak mülkiyet alanları, yerlerini dışlayıcı özel mülkiyet biçimlerine bırakmaktadır. Meralara dair yapılan değişiklikler bunun örneğidir. İlk olarak, 2011'de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kuruluşu sırasında, Bakanlığın yetkilerini tanımlayan 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile su havzalarını, meraları, ormanları, kıyıları, dereleri koruyan tüm koruma statüleri ve SİT kararları kaldırılmış; koruma kurulları tasfiye edilerek Bakanlık tam yetkiyle donatılmıştır (Üstün, 2012a: 15). Böylelikle bu alanlarda da HES yapımının önü açılarak, örneğin meralar üzerindeki kolektif kullanım hakları aslında özel çıkara, şirket çıkarına tahsis edilmiştir.

İkinci olarak, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'nun talebi üzerine amacı meraları korumak olan Mera Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, elektrik faaliyetlerine dair ihtiyaç olması halinde meraların korunabilmesi olanağı ortadan kaldırılmıştır (Hamsici, 2012: 168).

Bu ve benzeri uygulamaların sonucunda meralar ve diğer ortak alanlarda sermaye ile emeğin çıkarları fiilen karşı karşıya gelmiştir. Kastamonu Loç Vadisi'nde, 2010'da yaşananlar bunun bir örneğidir. 2010-2011 yıllarında, HES direnişlerini anlatmak amacıyla, Ezgi Akyol, Umut Kocagöz, Volkan Işıl ve Özlem Işıl tarafından Karadeniz Bölgesinde çekilen "Akıntıya Karşı" belgeselinde, Or-ye Enerjinin Cide HES inşaatında direnen köylülerle şirket sahibi arasındaki tartışmada şirket sahibi, şirket araçlarının bölgeyi terk etmesini ve çalışmalarını durdurulmasını isteyen köylülere, çalışma yapılan yerin kendisine ait olduğunu savunmuş; buna karşılık, köylüler şu yanıtı vermişlerdir:

<< Bizim yerimiz satılık değil beyefendi. Burası köyün merası. Yani, tapuda, şeyde böyle yazıldı. Burası ne benim, ne onun, köycek... >>¹²

HES'lerin hem doğaya, hem de yöredeki insan faaliyetlerine zararları, 'sürdürülebilir kalkınma' dahilinde olduğu sürece HES yapımını onaylayan TEMA Vakfı'nın liderliğinde gerçekleştirilen "Kaçkar Dağları Sürdürülebilir Orman Kullanımı ve Koruma Projesi"¹³ için hazırlanan raporda dahi yer almıştır. Proje için Çağrı Muluk (2009) tarafından hazırlanan 'HES Etkileri Raporu'nda, yeterli miktarda can suyu bırakılması, halkın mevsimlik su kullanımına dikkat edilmesi, bütünleşik havza planlaması yapılması gibi önerilerde bulunulsa da HES'lerin bir dizi olumsuz sonucuna değinilmiştir:

İlk olarak, HES'lerin geçim kaynakları üzerindeki etkilerinden söz edecek olursak; emeğiyle geçinen halkın geçim kaynaklarının ellerinden alınmasında, örneğin tarım yapma imkanının kalmaması tehlikesinden söz edebiliriz. Bu sebeple; HES'lerin yapılacağı bölgelerde yaşayan halk toprağını terk etmek zorunda kalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Şöyle ki; su kaynaklarından, HES'ler için su alınması sonucunda dere yataklarındaki su miktarı azalacak; bunun sonucunda, tarım alanlarını sulamak için gerekli suyu çevrelerindeki su kaynaklarından temin eden halk, yeterli suyu bulamayacak duruma gelecektir. Ayrıca halkın su kanalları açarak bahçesine su getirme imkanı da kalmayacaktır (Muluk, 2009: 27).

Tarımın yanında, hayvancılık da HES inşasından olumsuz etkilenmektedir. Bunun bir yanı, HES'lerin aslında su havzası üzerinde total bir etkide bulunması, yöredeki bitki

¹² Filmin tanıtımı için Bkz. "Akıntıya Karşı", <http://www.akintiyakarsi.org/>
Ayrıca, "Şirketler Akıntıya Karşı", (erişim tarihi: 1 Mart 2012), <http://www.bianet.org/biamag/cevre/136441-sirketler-akintiya-karsi>.

¹³ <http://www.kackarlarsenin.org/index.php?page=icerikgoster&cntID=138> (erişim tarihi: 09.04.2012).

örtüsünde değişmeye yol açmasıdır. İlk olarak, HES'ler bölgenin iklimini de önemli ölçüde değiştirebilecektir (Muluk, 2009: 25). Esasen, bitki örtüsü, balık türleri, su havzasındaki canlılar ve insan faaliyetleri de dahil olmak üzere bütün bir yaşam alanının değişmesinden söz etmekteyiz:

<< Su toplama yapılarından elektrik üretimi amaçlı su alınması ile akarsulardaki su miktarlarının azalması doğal olarak akarsuyun etrafını ve bağlı olan yaşamı da doğrudan etkileyecektir. Akarsulardaki su miktarının azalması ile suya bağlı olan tüm yaşam formları, suyun etrafında yarattığı iklim ve neme bağlı olan canlılar, suyun etkileşim içinde bulunduğu yeraltı su durumu ve bu sulardan yaralanan insanlar ve insan faaliyetleri etkilenecektir (Muluk, 2009: 24-25).

Tam da bu gerçek, aslında HES'lerin etkilerinin ne kadar da iç içe geçmiş olduğunu ve birbirinden ayrı değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Bu sebeple, HES'lerin ekolojik etkileri, aslında canlı-cansız doğanın tüm bileşenlerini kapsamakta; dolayısıyla sadece insanları değil; doğanın insan da dahil tüm bileşenlerini ilgilendirmektedir. Bu sebeple, aslında emeğin yeniden üretim alanlarının ve doğanın metalaştırıldığından; emeğin yaşam alanlarının ve doğanın da var olma olanaklarının tahribinden söz etmek daha doğru olacaktır. Bu sebeple; HES karşıtı direnişler; mülksüzleşme yoluyla birikim saldırılarına karşı verilmekte ve bu mücadelelerde tam da emeğin yeniden üretimi için mücadele ile doğa için mücadele birleşmektedir. Diğer bir ifadeyle ekme mücadelesi, deresini, toprağını savunmak biçimini almaktadır. Bu mücadelede doğaya bir meta olarak bakan, insanla ilişkisinden kopararak sömürü ilişkisi içinde ele alan ve doğayı yeniden üretilmeyecek hale gelecek ölçüde tahrip etmeyi göze alan sermaye ile doğayı yeniden üretirken kendini de yeniden üreten emek karşı karşıya gelmektedir.

Aslında, Rize/Fındıklı ve Artvin/Şavşat köylerinden verilebilecek örnekler bu durumu özetlemektedir.

Doğu Karadeniz ekonomisinde çok önemli bir yeri olan çay tarımı ve ticareti; bölgede yaklaşık 40.000 kişinin maaşlı olarak çalıştığı ve 200.000 üreticinin bu yolla aile bütçesine katkı sağladığı, yaklaşık 1 milyon insanın geçim kaynağı olan bir sektördür (Biryol, 2012: 92). Benzer şekilde, Fındıklı'da da çay, önemli bir geçim kaynağıdır. Yine 'Akıntıya Karşı Belgeseli'nden aktaracak olursak, yörede yaşayan bir kadın "Deresiz yaşam olur mu? Su olmadı mı, dere olmadı mı; bu çay bitti; bizim işimiz bitti. Aç kalırız" derken "Can veririz, dere

vermeyiz” demektedir. Yine aynı belgeselden aktaracak olursak, Fındıklı’da yaşlı bir adam, derenin başında çocukken yüzdüğünden bahsederek, “Şimdi bu memleketten suyumuzu alacaklar; böyle şey olmaz” demektedir.

2011 yılında çıkarılan ve 0.5 megawatt’tan daha düşük enerji üretecek tesislerde lisans gerektirmeden mikro-HES yapılmasına olanak sağlayan yönetmelikle beraber yöredeki Laşet Deresi’ne dair HES projesiyle karşı karşıya kalan Kocabey köyünde ise, tek geçim kaynağı meyve bahçesi olan yaşlı bir köylünün söyledikleri ise; HES direnişlerini neyin motive ettiğine dair çarpıcı bir örnektir:

<< ... Benim arazim köyde yok. Değirmen deresinde, değirmenden aşağı bin dönüm var, bin dönüm bin metre karedir. Onlara aşılama aşıladım, yani ziraat verdi devlet verdi. Ceviz fidanı. Biraz da kendim yaptım 45 tane ceviz. Şimdi dere kurursa, cevizler kurursa ben saldıracağım hepsine o boyları kırarım... Bunu kameraya alıp, o dünkü şeye ekleyeceksiniz. Ağaçlarım kurursa, onların kökünü keserim. Hükümet kredi veriyor, şunu veriyor bir şey veriyor. Bir vermeye veriyor, bir taraftan başımıza vuruyor... >>¹⁴

Sermaye, doğayı kendi kullanımına tahsis etmeye çalışırken; emek, yörede yıllardır devam eden kadim kullanım haklarını savunmaktadır. Ancak, HES mücadelelerinde emeğin kendi haklarını savunması, doğanın da var olma hakkını savunması anlamına gelmektedir. Bunun karşısında, devlet mücadele edenleri ‘çevreci tipler’ diye yaltalayıp; suların satılmadığını, sadece kullanım haklarının devredildiğini savunmaktadır.¹⁵ Oysa, derelerin 49 yıllığına kiralınması, yörede yaşayan ve emeğiyle geçinen sınıfların suyun kullanımından men edilmesi anlamına gelmektedir. Tam da burada, HES mücadelelerinin bir boyutunun suyun kullanım hakkı üzerinden verildiği düşünülebilir. Emekçi sınıflar da sular üzerinde hak iddia etmektedir. Bu hak, sermaye birikimine değil, emeğin kendini yeniden üretmesine dayanmaktadır. Bir yönüyle mücadele de meşruiyet meselesidir. Hangi hak talebinin meşru olduğunu, adalete uygun düştüğünü ima etmektedir. Ancak; elbette hem insan-merkezli oluşu, hem de hak öznesi olarak sadece bireyi alması itibarıyla hakim insan hakları

¹⁴ “Kocabey Sahara Çevre Koruma ve Hizmet Vakfı”, 13 Temmuz 2012, Kocabey köyü, Şavşat.

¹⁵ Erdoğan: Akarsular Satılmıyor”, 11.08.2010, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25122222>, (erişim tarihi: 04.04.2012).

paradigması bu talepleri açıklayamaz. Zira bu mücadele sadece insanlar için değil; onun bir parçası olduğu doğa için de verilmektedir. Aynı zamanda, bu mücadelenin öznesi emekçi sınıflar, yani kolektif öznedir. Bu anlamda, emeğin yeniden üretimine referans veren bir kolektif hak kavramsallaştırması anlamlı olacaktır (Özdemir & Aykut, 2010; Özdemir & Aykut, 2011). Ancak; özellikle insan-merkezliliği aşmanın olanakları da düşünmeye, tartışmaya değerdir.

SONUÇ

HES mücadelesi sınıflar mücadelesinin hem yeni, hem de doğayla ilişki bağlamında özgün bir durumdur. Bizlere siyaseten de, düşünsel olarak da yeni ufuklar açmaktadır. Bu çalışmada, bu mücadelelerde emeğin hem kendisini var edebilmek için direnirken, nasıl ve neden doğaya sahip çıktığı ortaya bir soru olarak atılmak istenmiştir. Bunun yanında; bu direnişleri hak dolayımıyla düşünmek de tartışılmak istenen bir diğer konudur. Mücadelelere dair konuşulması, tartışılması gereken birçok nokta vardır; bu çalışma elbette birçoğunu eksik bırakmıştır; ancak kolektif bir tartışmaya katkı sunabilmek, toplumsal gerçeğin anlaşılmasına da katılmış olacaktır.

KAYNAKÇA:

Akyol, Ezgi et. al. (2011) *Akıntıya Karşı* [belgesel film].

Biryol, Uğur (2012) “Çayın Tarihsel Yolculuğu, Karadeniz’e Getirilişi ve Şimdiki Ahvali Üzerine” *Karardı Karadeniz*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ercan, Fuat (2012) “Su Kullanım Hakkı Anlaşması: HES’leri ve HES’ler Üzerinden Değişimi Anlamak” Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu (der.) *Hidroelektrik Santral (HES)’ler, Suyun ve Su Havzalarının Metalaştırılması* içinde, İstanbul: TMMOB İstanbul İl Koordinasyon Kurulu.

Ercan, Fuat (2011) “AKP ile Doğanın Sermayeye Dönüştürülmesi Hızlandı” Birgün, 23 Ocak (http://www.birgun.net/report_index.php?news_code=1295793805&year=2011&month=01&day=23, 23 Ocak 2011).

Hamsici, Mahmut (2012) *Dereleler ve İsyanlar* (3. baskı), Ankara: NotaBene Yayınları.

Harvey, David (2004) "Yeni Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim", *Praksis*, (11) (çev. Evren Mehmet Dinçer).

Muluk, Çağrı (2009) "Hidroelektrik Santral Etkileri Uzman Raporu ", *Kaçkar Dağları Sürdürülebilir Orman Kullanımı ve Koruma Projesi*, TEMA Vakfı Projesi.

Özdemir, Ali Murat ve Aykut, Ebubekir (2011) "Liberalizm ve Haklar", Bürkeç, Yalçın, Özüğür, Metin, Özdek, Yasemin ve Elgür, Ersin, V. (der.) Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri içinde, Ankara: Nota Bene.

Özdemir, Ali Murat ve Aykut, Ebubekir (2010) "Marksizm ve Hak Kavramı: Kuramsal Bir Yaklaşım Denemesi", İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 28, 2010'dan ayrı basım.

Üstün, Beyza (2012a) "Dünyada Türkiye kadar Doğal Kaynakları Risk altında Başka bir Ülke Yok" *Mesele*, Haziran 2012, 12-20.

Üstün, Beyza (2012b) "Suyu, Doğayı Sermayeye Karşı Korumak" Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu (der.) *Hidroelektrik Santral (HES)'ler, Suyun ve Su Havzalarının Metaştırılması* içinde, İstanbul: TMMOB İstanbul İl Koordinasyon Kurulu.